

Xorijiy davlat olimlarining motivatsiya muammolarini o'rganishga bo'lgan nazariy mushohadalari

Qalandarova G. M. Bux DU Psixologiya
mutaxassisligi 2- bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy davlat olimlarining motivatsiya muammolarini o'rganishga bo'lgan nazariy mushohadalari va fikrlari bayon etilgan.

Аннотация: В этой статье изложены мысли государственных деятелей теоретические проблемы о мотивации.

Jahonning buyuk olimlari shaxslararo munosabatlar masalasiga alohida ahamiyat berganlar. Ularni keltirib chiqaruvchi va harakatlantiruvchi motivlar, motivatsiyalar to'g'risida ibratli fikrlarini bildirganlar. Xorij psixologiyasida kasbiy motivlarni o'rganishga bag'ishlangan bir qator ilmiy izlanishlar mavjuddir.

Buyuk allomalardan biri X.Xekxauzenning motivlarning kengaytirilgan modelini yaratdi, bunda muhokama qilingan motivatsiya mezonlarining aksariyati hisobga olingandir. Xekxauzen modelida harakatni izohlash maqsadida to'rtta o'zaro farq qiluvchi tushuncha kiritiladi, natija (mahsuli), oqibat. Ushbu tushunchalar kutilma tiplari bilan muvofiqlashuvi orqali o'zaro aloqaga kirishadilar. Xuddi shu bois vaziyat kutilmasi – natija shaxs e'tiqodi darajasini keltirib chiqaradi, vaholanki ba'zi vaziyatda muayyan natija qatnashmasada kutilishi mumkin. Muallif kutilmaning bu tipini muvaffaqiyat ehtimolidan farqlaydi, lekin motivlar modellarida ularning birligini hisobga oladi. X.Xekxauzen oxirgi holatni, ya'ni "harakat-natija" ko'rinishini kutilma sifatida belgilaydi. Muallif tomonidan "harakat-vaziyat-natija" kutilmasi qo'shimcha tariqasida kiritiladi va kutilma darajasini ifodalovchi tarzida tavsiflanadi, qaysidir tashqi va variativ hodisalar (holatlar) harakat - natija kutilmasini kichraytirishi yoki kattalashtirishi mumkin (masalan, charchoqlik, begonalar yordami). Natija bilan oqibat natija - oqibat kutilmasi orqali bog'lanadi va xohishiy yoki tasodifiy

harakat oqibatini amalga oshirish uchun harakat natijasining kechinmasi vositasi darajasi sifatida ishtirok etadi.

Motivlar modelida kutilma va qo'zg'ovchining mezonlari o'zaro aloqaga kirishadi. Harakatning har qaysi oqibati muayyan qo'zg'atuvchi bilan aloqaga kirishishi mumkin. X.Xekxaufen harakat oqibatini to'rt sinfga ajratadi: o'zini o'zi baholash, yuksak maqsadga yaqinlashish, boshqalarni baholash va bilvosita ta'sirlar.

Boshqa qomusiy olimlar singari Dj.Atkinson motivatsiyaga erishish nazariyasiga asosan, bir davrning o'zida validlik natijasini oshiruvchi nazariyani ham soddalashtirdi, ham kengaytirdi. Muvaffaqiyatga (ham muvaffaqiyatsizlikka) undovchi bilan topshiriqlar murakkabligi o'rtasidagi aloqa soddaroq ko'rinishga ega bo'ldi. Ushby modelda qo'zg'ovchi muvaffaqiyatning subyektiv ehtimolligiga bog'liqdir (ma'lumki, Festinger modelida valentlik topshiriqning subyektiv murakkabligiga tobedir). Atkinson modelida muvaffaqiyat kutilmasi bilan qo'zg'ovchining chiziqli o'zaro aloqasi ehtimoli mujassamlashgandir. Muvaffaqiyat ehtimoli bilan qo'zg'ovchining soddalashtirilgan modeli tasavvuri negizida o'zaro aloqadorlik tushunchasi yotadi. Muvaffaqiyat kutilmasini o'lchash go'yoki yetarli, qo'zg'ovchi esa qo'shimcha kattalik sifatida tasavvur qilinadi.

Dj.Atkinson validlik natijasini oshiruvchi modelini ikkita dispozitsion o'zgaruvchi hisobiga kengaytirdi. Biroq validlik natijasini oshiruvchi modelga shaxslilik omillari kiritilmagan. Muallif muvaffaqiyatga intilish motivi hamda muvaffaqiyatsizlikdan qochish motivi kabi psixologik terminlarni psixologiya faniga kiritgan.

Dj.Atkinsonning mazkur modeli muvaffaqiyatsizlik motivi bilan muvaffaqiyat motivi kuchayishi o'zaro solishtirilganda o'rtacha subyektiv murakkablikdagi topshiriqlarga nisbatan ustuvorlik tezroq ortib borishini oldindan aytib bera oladi. Muvaffaqiyatsiz motivirovka qilgan shaxslarda maksimum qochish tendentsiyasi o'rtacha murakkablikdagi topshiriqlarda namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari Atkinson va K.Berchlarning motivatsiya to'g'risidagi nazariyasida motivlarni bir nechta "tillar" ga ajratadi; eksperimental, neyrofiziologik, bixevioristik (xulqiy), matematik.

Ularning nazariyasini yangiligi shuki, unda reaksiyalar tahlil qilinishi o'rniga harakatlar, shu jumladan, verbal harakatlar tadqiq etiladi. Ta'sir etuvchi stimullar motivlar, ularning ahamiyatliligi, baholanishiga bog'liq holda qaytadan barpo qilinadi. Bu narsa harakatning tasnifi, samarali holatlarini aniqlash uchun xizmat qiladi.

Amerikalik psixolog R.Vudvortsning motivlar to'g'risidagi nazariyasiga ko'ra motivlar ehtiyoj va kognitiv jarayonlar orqali aniqlanadi. Muayyan xulq kodiga tug'ma va egallangan mexanizmlar o'z ta'sirini o'tkazadi. Ehtiyoj va ustanovkalar javobga ta'sir etadi. U motivlarga qobiliyatni ham kiritadi, buning natijasida motiv faqat ehtiyojlar bilan aniqlanib qolmasdan, balki qobiliyat ham unga ta'sir o'tkazadi. Vudvorts bu o'rinda qobiliyatni nasliy belgi sifatida talqin qiladi, shuning uchun hayot davomida ontogenezda rivojlanish, takomillashish ehtimoli mavjudligini inkor etadi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, rus psixologi A.A.Uxtomskiy organizm funktsional holatlarining determinantlari muammosini o'rganish jarayonida o'zining dominantlik printsipini kashf qilgan. Muallif kashf qilgan dominantini xulq harakati va uning vektori sifatida asoslashga intiladi. Motivlar masalasi uning uchun muhim ahamiyat kasb etib, muammo fiziologik, psixologik, dunyoqarashlik jabhalaridan turib tahlil qilinadi. Xulq-atvor yaxlitligi tufayli organizm integral bus-butunlik tariqasida tushuntiriladi. Bunday yondashuv psixologik va fiziologik holatlarning biri ikkinchisidan ajralmas ekanligini bildirib keladi. Muallif motivni insonning zo'r berishi natijasida shakllanuvchi qo'zg'atuvchi sifatida talqin etadi va hayot jarayonida o'zgaruvchanligini ta'kidlab o'tadi.

O'z zamonasining buyuk olimlaridan biri P.K.Anoxinning motivlar to'g'risidagi g'oyasiga ko'ra jonli dunyo yaralgan davrdan e'tiboran voqelikni ilgari lab, oldindan aks ettirish uning xususiyatiga aylangan. Mazkur aks

ettirishning mavjudligi inson uchun shaxsiy faoliyati, kelajagi, istiqboli natijasining fikriy obrazlarini yaratish imkonini vujudga keltirdi. Tadqiqotchi xatti-harakatining original model sxemasini yaratadi. Shaxsdagi boshqaruv harakatlari teskari aloqa printsipli bo'yicha amalga oshiriladi. Ushbu tasavvurga binoan hissiy organlar aloqa kanali vazifasini o'tasa, jism va harakatning idrok qilinayotgan alomatlari axborot(informatsiya) manbai sifatida xizmat qilishi mo'ljallangandir. Harakatning natijasi to'g'risidagi axborotlar(informatsiyalar) harakat aktseptorida idrok qilinadi. Harakatning kamchiliklari, tuzatishlar (korrektsiyalar) afferent sintezi negizida kechadi, buning natijasida uni idrok etish muayyan darajada yaxshilanadi. P.K.Anoxinning mulohazasicha, harakat bosqichlari afferent sintezi, dominant motivatsiya, qidiruv afferentatsiya, xotira; harakatning shakllanishi va axborotlarni oldindan aytish apparati; harakat natijalari umumlashmasi; teskari afferentatsiyaning amalga oshishi; maqsad bilan olingan natijalar o'rtasida ajrimlik namoyon bo'lishidan iboratdir.

Motivlar muammosini o'rganish D.N.Uznadze tomonidan ham amalga oshirilgan bo'lib, uni ustanovka nazariyasidan turib izohlashga harakat qilgan. Muallif motivni inson ehtiyoji bilan bog'lab tushuntirib, subyekt faolligining manbai deb baholaydi. Uning fikriga qaraganda, motivlar irodaviy harakatga olib keluvchi bosqich hisoblanadi. Muallif motivlar mohiyatiga, mazmuniga taalluqli nazariyani rivojlantirib, inson hayoti ustanovkasida mustahkamlanuvchi, uning negiziga aylanuvchi harakatni qidirish va topishdan iborat ekanligini ta'kidlaydi.

D.N.Uznadze tomonidan ehtiyojni o'ziga xos tarzda tushuntirish holati, real xatti-harakatdagi motivning funktsiyalari va ularning ustanovka bilan munosabati masalasining qo'yilishi motivatsiya nazariyasining boyishiga olib keldi. Lekin ustanovkani anglab bo'lmaydigan ruhiy holat deb izohlash, uni motivatsiyada bahsli hodisa sifatida baholanishga asosiy sababdir.

Atoqli olim A.N.Leontyev uzoq muddat davomida psixikani tahlil qilish tufayli motiv va motivatsiya masalasiga ham qo'l urishga qaror qiladi. Motivatsiya kontseptsiyasining to'laqonli ifodasi uning ilmiy ishlarida bayon qilinadi. Keyinchalik bu masalaga "Ong, faoliyat, shaxs» monografiyasida qaytadan

murojaat etadi. Genezisda inson ongining namoyon bo'lishini tahlil qilish vositasi orqali u motivatsiya masalasiga yondashadi.

Shuningdek, hayotiy omillar xatti-harakat (xulq) motiviga aylanishining psixologik mexanizmlari muammosi tahlil qilinadi, motiv rivoji va faoliyatning murakkablashuvi jarayoni tekshiriladi. U psixologiya faniga faoliyatning shaxsiy ma'no kasb etuvchi atamasini olib kiradi. Inson shaxsining shakllanishi uning motivatsiya doirasidagi o'sishida o'zining psixologik ifodasini topish mumkinligi bo'yicha xulosa chiqarishga olib keladi.

Shuningdek buyuk olimlardan yana biri V.G.Aseyev o'z ilmiy tadqiqotlarida motivlarni uzluksiz protsessual va diskret holatlari pozitsiyasidan turib o'rganadi. Motivatsiyaning faolligi va imkoniyatliligi, uning modalligi, mazmuni va dinamikasi birligi jihatlari tekshiriladi. Uning eng muhim jihati shundan iboratki, bunda shaxsda motivlarni shakllantirish jabhasiga keng e'tibor beriladi.

Muallifning fikricha, inson faoliyatini harakatlantiruvchi kuchi va ruhiy jarayonlar boshqaruvining yuksak shakli motivatsiyaning rivojlanish qonuniyatlaridir. Boshqaruvning yuksak shakli sifatida motivlarning talqin qilinishi dadil qadam bo'lib hisoblanadi. Xuddi shu boisdan asarning eng muhim yutug'i shundan iboratki, unda shaxs shakllanishining boshqaruvchi motivatsiyasi jabhalari to'g'risidagi ma'lumotlar ifodalanganligidir.

Jahon psixologiyasida motiv muammosi turlicha nuqtai nazardan tadqiq qilingan, chunonchi, bilish jarayonlari motivatsiyasi, uning metodologik va o'ziga xos xususiyatlari, faoliyat va muomala motivatsiyasi, o'qish, kasb tanlash, kasbga moslashish, kasb motivlari dinamikasi kabi muammolar tadqiq qilingan. Psixologik lug'atlarda, ensiklopediyalarda motiv va motivatsiya muammosiga oid xilma-xil talqinlar hukm surib kelmoqda. Muammoga nisbatan yondashuvlar, talqinlar turlicha ekanligi umumiylikka kelishni qiyinlashtirmoqda. Ikkinchi bir tomondan fikrlarning xilma-xilligi motiv, motivatsiya masalalarini chuqur o'rganishga puxta negiz hozirlashi mumkin.

Adabiyotlarro'yxati

1. Ковалёв.В.И «Методы проведения и деятельности» Москва. «Наука» 2000 г.
2. Ғозиев.Э.Ғ “Методологические проблемы в психологической науке” Чимкент. 2005 г.
3. Леонтьев.А.А “Психология общения” 1997 г.
4. Асеев.В.Г “Мотивация поведения и формирование личности”. М. “Мысл” 2011 г.